

ՀՏԴ՝ 81՝3

DOI: 10.52971/18294316-2022.25.1-133

ԲԱՅԱԿԱՆ ՀԻՄՔՈՎ

ՎԵՐՋԱԾԱՆՑԱՎՈՐ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ

Աննա Վարդանյան, Մերգո Հայրապետյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Բանալի բառեր՝ գրաբար, բայական հոլով, վերջածանց, վերջածանց-բարդակազմություն, մոդել, համատեղելիություն, գործառական ծանրաբեռնվածություն.

Նպատակ ունենալով վեր հանել ածանցման ընդհանուր օրինաչափություններ՝ կապված գրաբարյան վերջածանցների գործառական կենսունակության հետ, հողվածում քննության առարկա ենք դարձրել վերջածանցման այն կաղապարները, որոնցում միջուկային բաղադրիչը բայական նախաստիպ է: Ուսումնասիրությունը հենվում է 5-րդ դարից ավանդված մատենագրության բառապաշարի վրա՝ քաղված Նոր հայկազյան բառարանից¹:

Նախաբան. Հայերեն գրական լեզվի բառակազմական համակարգի զարգացման հիմնական ուղղությունը պայմանավորված է բառաբարդման և ածանցման գործուն կիրառությամբ, ասել է թե՛ ածանցումը հայերենի բառակազմության հիմնական եղանակներից մեկն է: Ածանցման հիմնակաղապարը ենթադրում է նվազագույնը մեկ միջուկային և մեկ առմիջուկային անդամ, իսկ նրա առավելագույն կաղապարը կարող է ընդգրկել վեց կամ յոթ կառուցվածքային տարր, հմմտ.՝ *գետ-ակ, ան-տուն* և *վեր-արտա-դրող-ական-ություն*: Գործածելով մինչև այժմ կիրառած բառակազմական կաղապարների ցուցիչները՝ վերջին բառի համար կստանանք ((v+)v₁+)S(+v₂(+a)+s)), ընդ որում՝ կաղապարային v և v₁ բաղադրիչներն իրանում են ժամանակային և տարածական իմաստ արտահայտող ածանցներով, v₂ բաղադրիչը՝ առաջին կարգի վերջածանցները, ածանցական արժեքի անցել են բառահարաբերական ձևայիններից, երկրորդ կարգի վերջա-

¹ ՆՀԲ -1836, հ. 1-2:

ծանցները ածականակերտ ածանցներ են, որոնք կարող են իրացվել ինչպես միջուկին, այնպես էլ առմիջուկային անդամներին հաջորդող դիրքերում, հինգերորդ կարգի ածանցները կենսունակ գոյականակերտ ածանցներ են, որոնք հանդես են գալիս միայն որպես առմիջուկային վերջին բաղադրիչ²:

Գրաբարյան և արդիիայերենյան ածանցման կաղապարային բանաձևերի մանրամասն քննությունը ներկայացրել են համապատասխանաբար Լ. Հովսեփյանը և Լ. Խաչատրյանը՝ բացահայտելով ածանցման հնարավոր հիմնականապարները և նրանց հատուկ մասնակաղապարները: Պետք է նշել, որ վերջիններս հետևել են լեզվական միավորների կաղապարավորման ջահուկյանական տեսությանը՝ առանձնացնելով նաև տարբեր կաղապարներում գործառական բեռնվածություն ունեցող ածանցները³: Մենք, նպատակ ունենալով վեր հանել ածանցման ընդհանուր օրինաչափություններ՝ կապված գրաբարյան վերջածանցների գործառական կենսունակության հետ, մեր հոդվածում քննության առարկա ենք դարձրել վերջածանցման այն կաղապարները, որոնցում միջուկային բաղադրիչը բայական նախատիպ է:

Վերջածանցման կաղապարները զգալի կշիռ ունեն գրաբարի ածանցման կաղապարներում: Անդրադառնալով այդ կաղապարներում իրացվող ածանցների գործառական բեռնվածությանը՝ նշենք, որ գործառապես կենսունակ են *-ութիւն*, *-արար*, *-ական*, *-ումն*, *-անք*, նաև՝ *-եայ*, *-ած*, *-իչ* ածանցները, ընդ որում, *-ութիւն* բաղադրող հիմքով կազմությունները վերջածանցավոր բաղադրությունների ընդհանուր թվի 28,95%-ն են կազմում, *-ական*-ով կազմությունները՝ 11.13%-ը, *-ումն*-ով կազմությունները՝ 8.11%-ը, *-արար*-ով կազմությունները՝ 7.41%-ը, *-եայ*-ով կազմությունները՝ 3.72%-ը, *-ած*-ով կազմությունները՝ 3.45%-ը, *-իչ*-ով կազմությունները՝ 4.47%-ը, *-անք*-ով կազմությունները՝ 3,01%-ը: Եվս մեկ անգամ նշենք, որ դիտարկել ենք վերջածանցավոր այն կազմությունները, որոնցում վերջածանցը բառակազմական վերջին քայլում կցվել է բայահիմքով արտահայտված՝ կազմությամբ առաջնային կամ երկրորդային հիմքի, ասել է թե՛ որոնց սերող հիմքը *բայական* նախատիպ է:

Համեմատաբար հաճախադեպ պիտի համարել *-ագոյն*, *-ապէս*, *-օրէն*, *-իք*, *-ային* ածանցների գործածությունը, ինչպես՝

- ագոյն՝ ածողագոյն, արթնագոյն, բաւականագոյն, զգօնագոյն, անեղագոյն,
- ապէս՝ կիզողապէս, հակադարձապէս, համագոյապէս, աներկիւղապէս,
- օրէն՝ անասնօրէն, իշխանօրէն, խորհրդօրէն, բուսողօրէն, վկայօրէն,
- իք՝ նստիք, հացուտիք, ջախջախիք, աւետիք,
- ային՝ անասնային, բժշկային, սիրողային, կատարածային:

-ԱԳՈՅՆ ածանցն առավել կենսունակ է իբրև վերջին ածանց երկվերջածանցավոր կաղապարներում, ինչպես՝ *գթածագոյն*, *ծաղրականագոյն*, քան վերջածանցման պարզ կաղապարով բաղադրություններում, ինչպես՝ *աշխատագոյն*, *գիտագոյն*, *ծաղրագոյն*, *գիջագոյն*, *թախծագոյն*, *թաւալագոյն*, *իմացագոյն* և այլն:

² Տե՛ս Խաչատրյան Լ. -2011, էջեր 44-45: Չահուկյան Գ. -1989, էջեր 169-172:

³ Տե՛ս Խաչատրյան Լ. -2011: Հովսեփյան Լ. -1987:

Երկվերջածանցավոր կաղապարներում այս ածանցն ակտիվ գուգակցում է *-ող* (աժողագոյն, ծնողագոյն, դիպողագոյն, սպանողագոյն), *-աւոր* (ճգնաւորագոյն, հպաւորագոյն, գոչաւորագոյն, նուագաւորագոյն, գործաւորագոյն) և *-ական* (տոփականագոյն, բաւականագոյն, ծաղրականագոյն, խոհականագոյն, զգայականագոյն, մնացականագոյն) ածանցների հետ: Այլ ածանցների հետ գուգորդությունների օրինակներ են.

-ուն+-ագոյն. շարժնագոյն, թաքնագոյն, գիտնագոյն

-ան+-ագոյն. իշխանագոյն

-ոյշ+-ագոյն. զգուշագոյն

-օն+-ագոյն. զգօնագոյն

-ուրդ+-ագոյն. խորհրդագոյն

-ոյ+-ագոյն. հաճոյագոյն

-աստ+-ագոյն. իմաստագոյն, զգաստագոյն

-խստ+-ագոյն. հանգստագոյն

Ինչպես կարելի է նկատել, բերված օրինակներում սերող հիմքը պարունակում է միայն մեկ ածանց: Այժմ բերենք բաղադրությունների օրինակներ, որոնցում *-ագոյն* ածանցը՝ իբրև բաղադրող մաս, միանում է երկվերջածանցավոր սերող հիմքի: Նշենք, որ այդպիսիք բավական հաճախադեպ են. *գիտնականագոյն, երկիւղածագոյն, զգուշականագոյն, իմաստնագոյն, խորհրդականագոյն, ծննդականագոյն, իշխանականագոյն, ուսումնականագոյն, սկզբնականագոյն, սկզբնաւորագոյն, տեսանողականագոյն և այլն:*

Նկարագրեցինք վերջածանցման կաղապարների իրացումներ, երբ սերող հիմքը կա՛մ միաձևույթ էր, կա՛մ պարունակում էր մեկ հիմնական իմաստակիր ձևույթ և վերջածանց կամ վերջածանցներ: Այժմ բերենք օրինակներ բաղադրությունների, որոնցում սերող հիմքը նախածանցավոր է: Նշենք, որ երկրորդային հիմքը հիմնականում *ան-, տ- և ներ-* ածանցներն են և պարունակում, ինչպես՝

ան-...-ագոյն. անզգամագոյն, անզգայագոյն, անեղագոյն, անխօսագոյն,

տ-...-ագոյն. տգիտագոյն,

ներ-...-ագոյն. ներգործագոյն:

Համեմատաբար քիչ են հանդիպում վերջածանցավոր կազմություններ, որոնցում սերող հիմքը պարունակում է թե՛ նախածանց, թե՛ վերջածանց: Վկայված օրինակներ են. *անասնագոյն (ան-...-ուն+ագոյն), անիմաստագոյն (ան-...-աստ+ագոյն), անխօսնագոյն (ան-...-ուն+ագոյն), անկատարելագոյն (ան-...-եալ+ագոյն), անուսումնագոյն (ան-...-ումն+ագոյն), նախածանօթագոյն (նախ-...օթ+ագոյն) և այլն:*

Սահմանափակ միավորներում սերող հիմքում առկա է երկու նախածանց, ինչպես՝ *աննախախնամագոյն (ան+նախ-...-ագոյն), գերազանցագոյն (գեր+զ-...-ագոյն) և այլն:*

Նշենք, որ այս ածանցը կենսունակ է նաև կազմությամբ բարդ (ինչպես՝ *որդեսիրագոյն, դժուարաշարժագոյն, դիրանցագոյն, երկայնակեցագոյն, հնագիտագոյն*) սերող հիմքերով վերջածանցման կաղապարներում: Մյուս կողմից, բարդածանցավոր սերող հիմքերով վերջածանցման կաղապարի իրացումները, ինչպես՝ *իմաստասիրագոյն, աստեղաբաշխականագոյն*, խիստ սակավադեպ են:

-ՕՐԷՆՆ ածանցը ևս առավել ակտիվ է երկվերջածանց բաղադրություններում: Նախածանցավոր սերող հիմքով կազմությունները (*անբաժանօրեն, գերազանցօրեն, ներգործօրեն, հմտօրեն, յանկարծօրեն* և այլն) քանակապես զգալիորեն զիջում են վերջածանցավոր սերող հիմքով կազմություններին:

Երկվերջածանցավոր կազմություններում զուգակցում է առավելապես հետևյալ ածանցների հետ.

- եալ+-օրեն. *առաքելօրեն,*
- ող+-օրեն. *բուսողօրեն,*
- ուող+-օրեն. *զինուողօրեն,*
- ան+-օրեն. *իշխանօրեն,*
- ուրղ+-օրեն. *խորհրդօրեն,*
- ուած+-օրեն. *պատուածօրեն:*

Բարդ և բարդածանցավոր սերող հիմքերով կաղապարներում, ինչպես՝ *հոգաբարձօրեն, արտաքսառաքօրեն*, այս ածանցը հազվադեպ է իրացվում:

-ԱՊԷՍ ածանցը ևս երկվերջածանցավոր բաղադրություններում զուգակցում է տարբեր ածանցների հետ.

- ող+-ապես՝ *ազդողապես, դարձողապես, էլողապես, իմացողապես, կիզողապես, սիրողապես, վիճողապես,*
- իչ+-ապես՝ *արարչապես, փրկչապես,*
- սկան+-ապես՝ *բուսկանապես, եղսկանապես, իմացսկանապես, ցուցսկանապես, փրկսկանապես,*
- ոյշ+-ապես՝ *զգուշապես,*
- օն+-ապես՝ *զգօնապես,*
- ուն+-ապես՝ *զիտնապես, թաքնապես,*
- ոյթ+-ապես՝ *երեւութապես,*
- իւղ+-ապես՝ *երկիւղապես,*
- ան+-ապես՝ *իշխանապես,*
- օթ+-ապես՝ *ճանօթապես,*
- ունղ+-ապես՝ *սննղապես,*
- եալ+-ապես՝ *կատարելապես,*
- ուրղ+-ապես՝ *խորհրդապես,*
- եղեն+-ապես՝ *գոյեղինապես:*

Այս ածանցը՝ իբրև բաղադրող մաս, բավական հաճախ կցվում է երկվերջածանցավոր սերող հիմքով բաղադրությունների՝ ձևավորելով եռածանց բաղադրություն, ինչպես՝

- օն+-աւող+-ապես՝ *կրօնաւողապես,*
- ուրղ+-սկան+-ապես՝ *խորհրդականապես,*
- ոյշ+-աւող+-ապես՝ *զգուշաւողապես,*
- աստ+-ուն+-ապես՝ *իմաստնապես* և այլն:

Ինչպես հայտնի է, հին հայերենում *-ային* ածանցի նշանակությամբ խիստ կենսունակ է եղել *-ական* ածանցը:⁴ Մեր ուսումնասիրությունը ևս մեկ անգամ հաստատում է այս իրողությունը: Առավել հստակ պատկերացում կազմելու համար նշենք, որ եթե *-ական* ածանցով բաղադրությունները կազմում են վերջածանցավոր բաղադրությունների ընդհանուր թվի 11.13%-ը, ապա *-ային* ածանցով բաղադրությունները՝ ընդամենը 0.15%-ը: Ընդ որում, այս ածանցը չի հատկանշվում այլ ածանցների հետ զուգադրվելու ակտիվությամբ: Վկայված օրինակները, ինչպես՝ *կատարածային*, *սիրողային*, հազվադեպ հանդիպող են: Այն առավել ակտիվ է առաջնային հիմքով բաղադրություններում. *բժշկային*, *գործային*, *մթերային* և այլն:

Բառակազմական ակտիվությամբ է հատկանշվում նաև *-իք* ածանցը: Ընդ որում, զգալի բեռնվածություն ունեն այն կազմությունները, որոնցում այս ածանցը բաղադրված է անորոշ դերբայի ձևին, ինչպես՝ *ճաշակելիք*, *հպելիք*, *նայելիք*, *քթթելիք* և այլն: Բերենք օրինակներ նաև *-իք*-ով կազմությունների, որոնցում սերող հիմքը բայահիմք է. *ջախջախիք*, *պատարագիք*, *նստիք*, *ուտիք*, *դրուստիք*: Նշենք, որ շատ դեպքերում *իք*-ով բաղադրություններին զուգահեռ գործածվում են սրանց հոմանշային՝ *-անք*-ով, *-ումն*-ով, *-ք*-ով ձևերը, ինչպես՝ *ճապաղումն* և *ճապաղիք*, *ջախջախանք* և *ջախջախիք*, *դրուստանք* և *դրուստիք*, *քթթումն* և *քթթելիք*, *տաժանիք* և *տաժանք* և այլն:

Ի հակադրություն վերը բերված ածանցների՝ վիճակագրորեն նվազ հաճախակաություն ունեն *-պան*, *-ստան*, *-պատիկ*, *-ացու*, *-եղէն*, *-անուտ* և այլ ածանցներ: Բերենք օրինակներ վկայված կազմությունների.

- պան՝ պահպան, պահապան, ջրադացապան,*
- պատիկ՝ անբաւապատիկ,*
- ստան՝ բուրաստան,*
- ացու՝ վնասացու, ապականացու,*
- եղէն՝ անասնեղէն, արարչեղէն,*
- անուտ՝ հոսանուտ, վիժանուտ,*
- եան՝ յորդահոսեան, տապեան:*

Մեկ-երկու բառի արտահայտության պլանում են հանդիպում *-անի*. *արշաւանի*, *անդարձանի*, *-ացի*. *մուրցացի*, *-կէն*. *շրջկէն*, *հիւսկէն* և այլ ածանցներ:

Այժմ ներկայացնենք վերջածանցման կաղապարներում առավել հաճախակի իրացվող ածանցների քննությունը:

-Բար/-արար. Այս ածանցով կազմությունների մեծ մասում (78.03%) սերող հիմքն ունի մեկ հիմնական ձևույթ. *տեսարար*, *հպարար*, *ազդողարար*, *զգայարար*, *երկհիւղածարար*, *անթաքնարար* և այլն, ընդ որում, սերող հիմքում կարող են լինել ինչպես մեկ. *Պատողարար*, *իշխանարար* և *անմոռացարար*, *տգիտարար* (հիմնակաղապարները համապատասխանաբար՝ Saja և aSja) այնպես էլ երկու և ավելի ածանցներ: Այս տեսակետից նշենք, որ գործառական բեռնվածության առումով առաջին տեղում են երկվերջածանց կազմությունները. *զգաստարար*, *իմացականարար*, *ծանօթարար*, *պատմողարար* (հիմնակաղապարը՝ Saja), որին նվազող հաճախականությամբ հաջորդում են

⁴ Տե՛ս Էլոյան Ս. -1963, Ածանցները ժամանակակից հայերենում, Ե., 1963թ., էջ116:

կազմությունները, որում սերող հիմքն ունի և՛ նախածանց, և՛ վերջածանց. *անասնաբար, անհմաստաբար, անզգաստաբար* (հիմնակաղապարը՝ aSaja), ապա՝ երկնախածանց. *անընդհատաբար, անհմտաբար, գերազանցաբար* (հիմնակաղապարը՝ ajaSja) և եռավերջածանց կազմությունները. *երկիրդաբար, իմաստնաբար, իշխանականաբար* (հիմնակաղապարը՝ Saaja):

Հատկանշական է, որ միարմատ մեկ ածանցով կազմությունները քանակապես զիջում են կազմություններին, որոնցում սերող հիմքն ունի երկու և/կամ ավելի ածանց: Այս տեսակետից նշենք, որ շատ անգամներ ի հակադրություն «բար»-ով բաղադրությունների, որոնցում սերող հիմքն ունի «ան» նախածանցը՝ չեն վկայվել դրանց հականշային՝ առանց «ան»-ի ձևերը, ինչպես՝ *անդարձաբար, անծանաբար, անկարաբար, անդիպաբար* և այլն: Մյուս կողմից, երբեմն չենք կարող միանշանակ ասել՝ բառակազմական վերջին քայլում կցվել է «ան» նախածանցը, թե՞ «բար» վերջածանցը: Այսպես, *անմոռաց* և *մոռացաբար* ձևերը վկայված են ՆՀԲ-ում, և *անմոռացաբար* ձևը կարող ենք ընկալել և՛ որպես նախածանցավոր ((aS⁶)ja կաղապարով. *անմոռացաբար*), և՛ որպես վերջածանցավոր (a(S⁶ja) կաղապարով. *անմոռացաբար*) կազմություն:

Ինչ վերաբերում է Saja կաղապարում *-աբար* ածանցի՝ այլ ածանցների հետ զուգորդումներին՝ նշենք, որ վերջինս ակտիվ զուգակցում է *-ող* (*ագրողաբար, դատողաբար, դիպողաբար, իմացողաբար, պատմողաբար, վիճողաբար, փրկողաբար, տոփողաբար, որոճողաբար, տիրողաբար, տենչողաբար*), *-աւոր* (*գրաւորաբար, դատաւորաբար, դարձաւորաբար, կամաւորաբար*), *-ական* (*խոհականաբար, զղջականաբար, իմացականաբար*) ածանցների հետ: Բերենք նաև այլ ածանցների հետ զուգորդությունների օրինակներ.

- իչ+աբար. արարչաբար
- ած+աբար. գթածաբար,
- աստ+աբար. զգաստաբար,
- օն+աբար. զգօնաբար,
- ուն+աբար. թաքնաբար,
- եմ+աբար. խոհեմաբար,
- ուրդ+աբար. խորհրդաբար,
- օթ+աբար. ծանօթաբար,
- ան+աբար. իշխանաբար,
- որդ+աբար. կցորդաբար,
- ութին+աբար. փրկութիւնաբար:

Մինչ այժմ դիտարկեցինք այն բաղադրությունների կաղապարները, որոնցում սերող հիմքն ունի մեկ հիմնական իմաստակիր ձևույթ: Մերող հիմքում, սակայն, այդպիսիք կարող են լինել մեկից ավելի: Բերենք օրինակներ. *գթասիրաբար, ողջակիզաբար, քաջալերաբար, կանխագրաբար, շրջագայաբար, ձկնորսաբար, ինքնաշարժաբար* և այլն:

Թեև գործառական բեռնվածություն չունեն, բայցնայնպես վկայվել են բաղադրություններ, որոնցում սերող հիմքում հիմնական ձևույթներն իրենց հերթին ածանցա-

վոր են. *ամենիմաստաբար, վիպասանաբար, ինքնիշխանաբար, խոհեմասիրաբար, իմաստասիրաբար* և այլն:

-Ական ածանցով ևս իրացվում են բառակազմական ամենատարբեր կաղապարներ: Այն գործառական բեռնվածություն ունի հատկապես Saa կաղապարում, երբ սերող հիմքը վերջածանցավոր է, ընդ որում, զուգակցում է մեծ թվով ածանցների հետ.

- ող+ական. ընթերցողական,
- աւոր+ական. գործաւորական,
- ունդ+ական. ծննդական,
- ումն+ական. ուսումնական,
- ատակ+ական. յիշատակական,
- խտ+ական. հանգստական,
- ութին+ական. յարութինական,
- որդ+ական. կցորդական,
- ոյ+ական. հաճոյական,
- ուստ+ական. կորստական,
- օն+ական. կատարօնական,
- օթ+ական. ծանօթական,
- ուն+ական. խօսնական,
- ուրդ+ական. Խորհրդական,
- եմ+ական. խոհեմական,
- աստ+ական. իմաստական,
- իչ+ական. արարչական,
- ած+ական. Արարածական:

Պետք է նշել, որ *-ական* ածանցը գործառական բեռնվածություն ունի նաև եռածանց բաղադրություններում, որոնցում սերող հիմքը կազմությամբ երկվերջածանցավոր է: Բառակազմական կաղապարն այս դեպքում ավարտվում է *-ական* ածանցի կցումով: Բերենք մի քանի օրինակ.

- ոյշ+-ող+-ական. զգուշողական,
- աստ+-ուն+-ական. իմաստնական,
- օն+-աւոր+-ական. կրօնաւորական,
- ուած+-ող+-ական. հերձուածողական,
- պան+-ող+-ական. Պահպանողական:

Մեր ընտրանքում նախածանցավոր սերող հիմքով կազմությունները քանակապես զգալիորեն զիջում են վերջածանցավոր սերող հիմքով բաղադրություններին: Դժվար չէ նկատել, որ երկրորդային սերող հիմքում հաճախադեպ է *-ան* նախածանցի գործածությունը, ինչպես՝ *անարգելական, անզգայական, անիմացական, անգոյական, անբուսական, անբաւական, անաճական, անդարձական, անզննական* և այլն:

Բերենք օրինակներ նաև սերող հիմքում ա՛յլ նախածանց պարունակող վերջածանցավոր կազմությունների. *բաղաձայնական, գերագոյական, հակաճառական, համիմացական, նախադրական, չմոռացական, ստորասուզական* և այլն:

Առավել քիչ են բաղադրությունները, որոնցում սերող հիմքում առկա է և՛ նախածանց, և՛ վերջածանց: Այս կազմությունների սերող հիմքը հանդես է գալիս հիմնականում *-ան* ժխտական նախածանցով. *անասնական, աներկիւղական, անճանաչական* և այլն: Սրանց էլ քանակապես զիջում են այն կազմությունները, որոնցում սերող հիմքը երկնախածանցավոր է, ինչպես՝ *անտրամադրական*:

Բերենք օրինակներ նաև կազմությամբ բարդ. *ամենիմացական, ամենակալական, արեւելյական, արեւմտական, բանաստեղծական, եկամտական, կանխագիտական, իրատուական* և բարդածանցավոր. *միայնակեցական, բամբաստողական, զովասանական, ինքնաշարժողական, աստուածահաճոյական* սերող հիմքերով վերջածանցավոր բաղադրությունների:

-Ումն և **-անք** ածանցները առավելաբար կենսունակ են Տա պարզ կաղապարում: Դրվելով բայափոխների վրա՝ նրանք կերտում են բայանուններ, ինչպես՝ *ազդումն, այպանումն, գոյումն, դատումն, դարձումն, էլումն, եկումն, դեզերանք, բուժանք, գրօսանք, աշխարանք, յոխորտանք, ջախջախանք* և այլն: Պետք է նկատել, որ մասնավորապես *-ումն* ածանցը հաճախ ձևավորում է հիմքակազմական զուգաձևություններ՝ դրվելով բայի խոնարհման ներկայի և անցյալի հիմքերի վրա. *աճումն* և *աճեցումն, արբումն* և *արբեցումն, եռումն* և *եռացումն, շողումն* և *շողացումն* և այլն:

Այս ածանցները, կարելի է ասել, չեն հատկանշվում այլ ածանցների հետ զուգադրվելու ակտիվությամբ: Վկայված օրինակները, ինչպես՝ *ավետարանումն (-արան+ումն), աջողումն (-ող+ումն)*, խիստ սահմանափակ են:

-Ութին ածանցը ամենաարտադրողական ածանցն է հայերենի զարգացման բոլոր փուլերում: Այսուհանդերձ, այն քիչ է իրացվում Տա կաղապարում: Հանդիպող օրինակներ են՝ *զննութին, ասացութին, իմացութին, կացութին, արարութին, մնայութին* և այլն: Սրան հակառակ՝ այն ակտիվ է բարդ սերող հիմքով վերջածանցման կաղապարներում, ինչպես՝ *այրասպանութին, առակախօսութին, անձրեւածնութին, դիցապաշտութին* և այլն:

Վերջածանցավոր սերող հիմքով երկվերջածանց կազմություններում այս ածանցը ակտիվ զուգակցում է ամենատարբեր ածանցների հետ: Բերենք մի քանի օրինակ. *իշխան+ութին, պահպան+ութին, արգել+աւոր+ութին, արար+իչ+ութին (արարչութին), երև+ոյթ+ութին (երևութութին), տեսան+ող+ութին*:

Այս ածանցի համար հատկանշական պիտի համարել այն, որ բառակազմական վերջին քայլում կցվելով երկածանցավոր և եռածանցավոր սերող հիմքերի՝ այն ձևավորում է հանապատասխանաբար եռածանց և քառածանց բաղադրություններ, ինչպես՝ *-ունդ+ական+ութին՝ ծննդականութին, -օն+աւոր+ութին՝ զգօնաւորութին, -պան+ող+ական+ութին՝ պահպանողականութին, -ան+ող+ական+ութին՝ բաժանողականութին* և այլն: Այլ ածանցով արտահայտված բաղադրող մասով եռածանց և հատկապես քառածանց կազմությունները, ինչպես՝ *երկիւղածաբար, ներգործողականաբար*, խիստ սակավադեպ են:

Եզրահանգում. Ընդհանրացնելով վերջածանցման կաղապարներում իրացվող ածանցների գործառական բեռնվածության քննությունը՝ արձանագրենք, որ գործառա-

պես կենսունակ են *-ութիւն, -արար, -ական, -ումն, -անք*, նաև՝ *-եալ, -ած, -իչ* ածանցները: Եվս մեկ անգամ նշենք, որ դիտարկել ենք վերջածանցավոր այն կազմությունները, որոնցում վերջածանցը բառակազմական վերջին քայլում կցվել է բայահիմքով արտահայտված՝ կազմությամբ առաջնային կամ երկրորդային հիմքի, ասել է թե՛ որոնց սերող հիմքը *բայական* նախատիպ է:

СУФФИКСАЛЬНО-СЛОЖНЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ С ВЕРБАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ В ГРАБАРЕ

Варданян А. А., Айрапетян С. А.

Ключевые слова: *грабар, глагольная основа, суффикс, суффиксально-сложное образование, модель, сочетаемость, функциональная нагрузка.*

В настоящей статье рассмотрено словообразовательное значение глагольных основ в суффиксально-сложных образованиях древнеармянского языка. Исследование основано на лексике произведений литературы пятого века, взятой нами из Нового словаря Айказян. Настоящее исследование подтверждает, что в суффиксально-сложных образованиях с вербальной составляющей заметно чаще встречаются следующие: *-ութիւն, -արար, -ական, -ումն, -անք*, также: *-եալ, -ած, -իչ*. В данной статье нами ещё были проанализированы функциональная нагрузка и сочетаемость суффиксов.

SUFFIX STRUCTURES WITH A VERBAL COMPONENT IN CLASSICAL ARMENIAN

Vardanyan A. A., Hayrapetyan S. A.

Key words: *Classical Armenian, verbal stem, suffix, suffix structure, pattern, compatibility, functionally loading.*

In the current paper we have examined the word-building value of the verbal stems in suffix structures in Classical Armenian. The studies based on the vocabulary, come down to us from our manuscripts. The words were taken from New Haigazian dictionary. The study once more shows that in suffix structures with a verbal component are noticeably frequent: *-ութիւն, -արար, -ական, -ումն, -անք, -եալ, -ած, -իչ*, etc. Also we have reverted to functionally loading and compatibility of the suffixes in suffix structures in Classical Armenian.

Գ ր ա կ ա ն ո լ թ յ ո ն

1. **Աղայան Է.-1984**, Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն: Երևան, ԵՀ հրատարակչություն, 1984, 370 էջ:
2. **Էլոյան Ս.-1963**, Ածանցները ժամանակակից հայերենում: Երևան, Հայկ. ՄՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 242 էջ:
3. **Խաչատրյան Լ.-2011**, Բառակազմական և ձևաբանական կաղապարները ժամանակակից հայերենում: Երևան, 272 էջ:
4. **Հովսեփյան Լ.-1987**, Գրաբարի բառակազմությունը: Երևան, Հայկ.ՄՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375 էջ:
5. **ՆՀԲ -1979, -1981**, Նոր բառգիրք հայկազգեան լեզուի, հ. 1, Երևան, հ. 2, Երևան:
6. **Ջահուկյան Գ.-1989**, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն: Հայկ. ԽՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 319 էջ:

Ընդունվել է՝ 20. 03. 2022
Գրախոսվել է՝ 02. 04. 2022
Հանձնվել է տպ.՝ 25. 05. 2022

Տեղեկություններ հեղինակների մասին

Աննա ՎԱՐՎԱՆՅԱՆ՝ Ծիրակի Մ.Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան, էլ. հասցե՝ anneta.anna.vardanyan@mail.ru

Մերգո ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ՝ բանասիրական գիտություններ դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ Ծիրակի հայագիտական կենտրոնի առաջատար գիտաշխատող, էլ. հասցե՝ serhayr@mail.ru, scient.works@shirakcenter.sci.am